

Verebics János:

Az „európai magánjog” fogalmához¹

I.

1. „Akár elfogadjuk, akár nem, hogy az európai magánjog, mint kifejezés, hallgatólagosan régóta létezik, mindenképpen csak a legutóbbi időkben vált többé vagy kevésbé elfogadottá, s intézményesült jogi műszóvá.” – bocsátja elő **ALAIN WIJFFELS** a koncepció történeti-gazdasági tartalmát az *ius commune* fogalom-fejlődésének tükrében vizsgáló tanulmányában.² **WIJFFELS** szerint az európai magánjog koncepciója jószerével csak a kilencvenes években került előtérbe – sajátos módon épp abban az időszakban, mikor az európai integrációs folyamatok (belső piac, Maastricht, az euro bevezetése) felerősödtek. Az európai magánjog-egységesítéshez kapcsolódó kodifikációs feladatok sem korábban, sem ma nem rendelkeznek a közösségi prioritással – sajátos módon még a legkövetkezetesebb Európa-párti jogi agendákban sem. Fogalmi megragadása, történeti előzményeinek kimutatása éppúgy nem könnyű feladat, mint az euro-jog (pozitív) intézményi rendszerében való „megtalálása”.³

E jogrendszer – **CAIRNS** szavaival - „... sem nemzeti, sem szövetségi jog, hanem egy olyan rendszer, mely a nemzeti jog és az EU-ra konkrétan jellemző, az alapító szerződések között nagyon is meghatározott kapcsolatot fejez ki.”⁴

Nem a „közjog-magánjog” kettősségének elvét követi: joganyaga lényegében a közös szervezeti-intézményi-eljárás jogra (közjog, alkotmányjog) és anyagi (gazdasági) jogra osztható fel. **AKOS G. TOTH** szerint ez utóbbi kifejezés „azon szabályok összességére vonatkozik, amelyek meghatározzák a Közösségek tevékenységét, a hatáskörükbe tartozó ügyeket és a tagállamok által rájuk ruházott jogköröket ezen ügyek intézésére.”⁵

¹ Részlet a szerző „Megvizsgálni mindent, megtartani a jót” - *A polgári jog egységesítésének kérdései, a jogtudomány útjai az európai „Új Gazdaságban”* c. könyvéből

² *Alain Wijffels: A New Software-Package for an Outdated Operating System? in.: Mark Van Hoেকে-François Ost: The Harmonisation of European Private Law*, p. 102

³ *Vö.: Wilhelm Brauner: Europäisches Privatrecht – aber was ist es? (Anmerkungen zu Coing und Zimmermann)*, 15 ZNR (1993), 225-235. **BRAUNER** – aki igen átfogó jogtörténeti kutatásokat folytatott e téren – végkövetkeztetése: „Egy Európai Magánjog, mint - a hatályos jog szempontjából egységnek számító, vagy mint egységes, egyediesült tudományos - tárgy - sosem volt történeti realitás. Európa magánjogának egységesítése ezért nem jelenti a 'normalitáshoz való vissza térést', hanem nagy, új kihívásként kell tekinteni rá.” **BRAUNER** szerint ha a jogtörténet Európa jogának egységesítéséről bármit meg tud tanítani számunkra, az az a szemlélet, hogy a jogi oktatásnak olyan jogászokat kell kiképeznie, akiknek egyetlen európai jogrendszer sem lehet idegen. (*Wilhelm Brauner: Europäisches Privatrecht: historische Wirklichkeiten oder zeitbedingter Wunsch an die Geschichte?, in.: Centro di studi e ricerche di diritto comparato e straniero (diretto da M.J. Bonell) – SAGGI, CONFERENZE E SEMINARI (1997) CRDCS 23*, p. 18

⁴ *Cairns*, im. p. 17

⁵ *Akos G. Toth: Közösségi anyagi jog, in.: Kende Tamás (szerk.): Európai közjog és politika, Osiris, 1998, p. 368*

A közösségi joganyagot leginkább az elérni kívánt politikai célok mentén vizsgálva lehet egységes rendszerbe foglalni⁶: ennek megfelelően a belső piac szabályozását meghatározó „négy szabadságjog” (árak szabad mozgása, személyek szabad mozgása, szolgáltatások szabadsága, tőke szabad áramlása) kibontása után⁷ az integrációs politikák függvényében tárgyalható. Az, hogy e politikákat miként csoportosítjuk, függ attól is, hogy a közösségi politikákat általában s együttesen vizsgáljuk-e, vagy „csak” az Európai Unió politikáira kívánunk összpontosítani.

Feloszthatók a közösségek alapjaihoz tartozó, az alapító szerződésekben lefektetett politikákra, az integráció elmélyülését célzó további politikákra, az uniós célú jogviszonyok körébe tartozó politikákra,⁸ de horizontális (kereskedelem-, regionális-, szociális-, monetáris, pénzügyi-, adó-, fogyasztóvédelmi-, környezetvédelmi politika), ágazati (agrár-, közlekedési-, távközlési-, kutatási-, audiovizuális-, szakképzési politika)

⁶ Az 1991-ben útjára indult magyar nyelvű jogi gyűjtemény, *Az Európai Közösségek jogszabályainak gyűjteménye a Directory of Community Legislation in Force* rendszerét követve 10. „kötetben”, 9 fő témacsoportban adta közre az anyag egy részét (1. alapintézmények, 2. verseny, szellemi tulajdon, 3. vám, 4. gazdaságpolitika, munkaerő, 5. gazdasági társaságok, külkapcsolatok, 6. szolgáltatás, vállalkozás, 7. közlekedés, biztonságtechnika, energiapolitika, 8. mezőgazdaság I., 9. mezőgazdaság II, 10. oktatás, kutatás. (A szerkesztési szempontokhoz lsd. MÁDL FERENC előszavát, in.: Király Miklós /szerk.: Az Európai Közösségek jogszabályainak gyűjteménye, I. Alapintézmények, Unió Kiadó, Budapest, 1991. p. 5-6). A Fehér Könyv szerint a 23 szabályozási terület a következő: a tőke szabad mozgása és biztonsága, versenyjog, szociálpolitika és cselekvés, mezőgazdaság, szállítás, audiovizuális szolgáltatások, környezetvédelem, hírközlés, közvetlen adózás, áruk szabad forgalma a nem, vagy csak részben harmonizált ágazatokban, közbeszerzés, pénzügyi szolgáltatások, személyi adatok védelme, társasági jog, számvitel, polgári jog, szakképzettségek kölcsönös elismerése, szellemi, ipari és kereskedelmi tulajdon, energia, vámunió, közvetlen adózás, fogyasztóvédelem. A magyar jogharmonizáció ma – nagyrészt a Fehér Könyv tematikáját követve – a már átvett és még átvételre váró közösségi joganyagot 29. alpontban kezeli. Ezek a 2212/1998. (IX. 30.) Korm. határozat alapján következők: 1. áruk szabad mozgása (ezen belül elkülönülten a közbeszerzés), 2. személyek szabad mozgása, 3. szolgáltatások nyújtásának szabadsága (ezen belül elkülönülten pénzügyi szolgáltatások, biztosítási szolgáltatások), 4. tőke szabad mozgása, 5. vállalati jog (felosztva társasági jogra, szellemi tulajdon jogára, számvitelre), 6. versenypolitika (felosztva állami támogatásokra, vállalati versenypolitikára), 7. mezőgazdaság (felosztva növényegészségügyre, állati takarmányokra, növényvédő szer engedélyezésére, forgalmazására, felhasználására, agrárkörnyezeti-, biogazdálkodási-, erdészeti- és vadgazdálkodási kérdésekre, a sertéshús piacsabályozására, a baromfi- és tojás piacsabályozására, feldolgozott /non-Annex II/ termékekre, a közös piacszervezet- és mezőgazdasági támogatások jogára, mezőgazdasági statisztikára, állategészségügyre, vetőmag- és szaporítóanyag-minősítésre, vetőmagra, nyers dohányra, len- és kenderre, struktúrapolitikára, szárított takarmányokra, borsóra- és babra), 9. közlekedéspolitika, 10. adózás, 11. gazdasági és monetáris unió, 12. statisztika, 13. szociálpolitika és foglalkozáspolitikára, 14. energia, 15. iparpolitika, 16. kis- és közepes méretű vállalkozások, 19. távközlési és információs technológiák, 20. kultúra és audiovizuális politika, 21. regionális politika és strukturális eszközök koordinálása, 22. környezetvédelem (felosztva horizontális szabályozásra, levegőminőségre, hulladékgyűjtésre, vízminőségre, ipari szennyezés ellenőrzésére és kockázatkezelésre, vegyi anyagokra és genetikailag módosított szervezetekre, járművek és gépek által kibocsátott zajra, nukleáris biztonságra és sugárzásvédelemre, természetvédelemre, környezetvédelmi politikára, 23. fogyasztóvédelem és egészségvédelem, 24. bel- és igazságügyi együttműködés (felosztva igazságügyi együttműködésre, kábítószer elleni küzdelemre, menekültügyre, migárcióra, külső határok őrzetére, szervezett bűnözés elleni küzdelemre, korrupcióra, 25. vámunió, 26. külkapcsolatok (felosztva export hitelbiztosításra- és garanciákra, alapszerződésre- és importrendszerre, harmadik országokkal való kapcsolatokra, 28. pénzügyi ellenőrzés, 29. pénzügyi és költségvetési szabályok.

⁷ Vö.: Király (szerk.): Az Európai Közösség kereskedelmi joga, p. 59-102

⁸ Vö.: Király (szerk.): Az Európai Közösség kereskedelmi joga, p. 109-110

és versennyel kapcsolatos (ehhez kötve az állami támogatásokkal, közüzemekkel, közbeszerzésekkel kapcsolatos) politikák köreire is.⁹

A jog a „klasszikus” euro-felfogásban a politikák végrehajtásának eszköze¹⁰ – ám ennél jóval több. HELEN WALLACE írja a közösségi politikák és a jog viszonyáról: „Az hamar világossá vált, hogy a közösségi jog újfajta jelenség, megkülönböztető vonásokkal, figyelemreméltó tartóssággal és egy titokzatos képességgel arra, hogy meghatározza és újra meghatározza az alapot, amelyen a politikai döntéshozók tárgyalnak, a politikaalkalmazók igazgatnak, a vállalkozók pedig üzletet kötnek. Az az állítás valóban közhellyé vált, hogy maga a jog, ahogy azt mind a nemzeti bíróságok, mind az Európai Bíróság interpretálták, volt az integráció legfontosabb hajtóereje – jóval inkább, mint a gazdasági logika vagy a politikai választás.”¹¹

A jog vizsgálata a közösségi politikák, politika-formáló erők, az intézményi rendszer működésének vizsgálata nélkül (azonban melyre - mint láttuk - maga a jog is jelentős hatást gyakorol) nem képzelhető el. Ugyanakkor jó szem előtt tartani SZÜCS TAMÁS figyelmeztetését: „Az Európai Unió szünet nélkül fejlődik, és helyes értelmezéséhez közelebb jutunk, ha valamiféle folyamatként s nem egyfajta 'óriásra nőtt' államként tekintünk rá. A hagyományos államközpontú tanulmányozás helyett ez a szervezet dinamikus, egyszerre igen sok dimenziót feltáró és kezelő leírást igényel, amely megfelelően érzékelteti az európai integráció fokozatos piacmélyítési erőfeszítéseit s ezzel összefüggésben a közösségi és uniós politikák létrejöttének folyamatát.”¹² A „közösségi jogkincset”, az *acquis communautaire*-t sem tudjuk a „hagyományos” (nemzeti vagy nemzetközi jogi) gondolkodás, kategóriák rendszerében tükrözni – néha egy-egy közösségi jogforrás „valódi jogi természete” csak akkor tárul fel, ha annak nemzeti szintű implementációjára sor kerül.

2. Ha nem az „európai közjogtól” való egyfajta elkülönítést, akkor valójában mit takar az „európai magánjog” kifejezés - milyen tartalommal tölthető meg, s ebben a kontextusban mi a jelentősége az „európai” kitételnek?

MARTIN GEBAUER szerint: „Müller-Graff megjegyzi, hogy bizonyos jogterületek körülírásakor az 'európai' melléknév mint ha fényes pályát futna be. Az Európán belüli magánjog jelenkori és jövőbeli, tételes jogi és jogtudományi közös elemeinek megragadására és bemutatására a *ius commune* fogalmát is szokták használni. Valójában kevésbé értelmesnek, de lehetetlennek is mutatkozik az európai magánjog fogalmát, mint holmi lezártágot meghatározni. Bár akadnak olyan jogterületek,

⁹ E felosztást követi Kende Tamás-Szücs Tamás (szerk.): Az Európai Unió politikái, Osiris, Budapest, 2000

¹⁰ Vö.: Kende Tamás-Szücs Tamás (szerk.): Az Európai Unió politikái, p. 10

¹¹ Helen Wallace: Politika és szakpolitika az Európai Unióban: a kormányzat kihívása, in.: Helen Wallace-William Wallace: Politikák születése az Európai Unióban, I. Studia Europea, Pécs, 1999, p. 34-35

¹² Kende Tamás-Szücs Tamás (szerk.): Az Európai Unió politikái, p. 11-12. SZÜCS a gondolatot így folytatja: „Ahogy magának a teljes rendszernek, úgy a politikák kialakulásának és fejlődésének is egyik központi eleme a tagállamokat és az EU intézményeit egyaránt magában foglaló alkumechanizmus, amelynek kibontakozásához többszintű, különböző szintű kormányzati formák és döntéshozatali rendszerek kínálnak ideális teret. Az uniós intézmények és a nemzeti kormányok mellett a legkülönfélébb lobbiszervezetek és érdekcsoportok szerepe is jelentős. (A magyar szakirodalomban az integráció utóbbi aspektusa mindmáig jószerivel feltáratlan területnek számít, holott nemzetközileg egyre fontosabbá válik).” (im. p. 12)

melyeket viszonylag egyszerűen 'európai magánjogként' jelölhetünk meg, nevesen az egyezményeken alapuló és a közösségi magánjog, az európai magánjog nem korlátozódik kizárólagossággal ezekre."¹³

A fogalom másik kibontása a nemzeti jogok felől történhet: annak vizsgálatával, mennyire „europaizált” valamely jog – mennyire fogadta be ezeket az egyezményeket mennyire harmonizált a közösségi magánjoggal. Ismét más megközelítést jelent az „összeurópai”, vagy „közös európai” magánjog, mely összehasonlító jogi vagy történeti alapokról indulva egyes megoldásokat „európainak” (a régió vonatkozásában tipikusnak, leginkább kidolgozottnak, iránymutatónak) minősít, vagy épp megfordítva, valamely nemzeti jog megoldásának más jogokra való kisugárzását, áttételeződését mutatja ki.

GEBAUER arra a következtetésre jut, hogy az „európai magánjog” valamely, elkülönítési, behatárolási követelmények szerinti definiálása nem lehetséges – viszont megjelenési formái, forrásai feltárhatók.

MÜLLER-GRAFF tipológiáját használva először három megjelenési formát jelöl meg: az *összeurópai magánjogot*, a *nemzetközi szerződéseken alapuló magánjogot* és a *közösségi magánjogot*. Ezt egészíti ki két továbbival: a jogharmonizációs törekvések nyomán elő állt *belföldi (nemzeti) jogalkotással* és az *Európai Bíróság joggyakorlatával*.¹⁴

Az összeurópai magánjog, vagy közös, európai magánjog *„az európai magánjog rendszerek azonosságait jelöli, melyek a történeti ius commune tradícióján alapulnak, vagy a jogösszehasonlítás útján több európai ország modern jogrendjéből kinyerhetők.*"¹⁵ Az összeurópai magánjoghoz - mely a nyolcvanas évektől tett szert a jogi gondolkodásban, kutatásokban térnyerésre - a kulcsot mindenképpen a jogösszehasonlító módszer jelenti. Két útja volt: mindkettő a jogtudomány jelentős vállalkozásaihoz kötődött. Az első egy-egy terület tematikus, teljességre törekvő, tudományos igényű feldolgozásához – a második az Európai Szerződési Jog Alapelvein dolgozó Lando-Bizottság munkásságához.

Ami az első kör *nem kifejezetten jogtörténeti* vonatkozásait illeti¹⁶, a német jogirodalomban napjainkig két, kiemelkedő munka született: **KÖTZ** és **FLESSNER** hivatkozott szerződési jogi áttekintése és **CHRISTIAN VON BAR**¹⁷ felelősségi joga.¹⁸ A

¹³ *Martin Gebauer: Grundfragen der Europäisierung des Privatrecht – Eine Untresuchung nationaler Ansätze unter Berücksichtigung des italienischen und des deutschen Rechts*, Universtätsverlag C. Winter, Heidelberg, 1998, p. 59

¹⁴ *Gebauer*, im. p. 60-61

¹⁵ *Gebauer*, im. p. 62

¹⁶ Ezt **HELMUT COING** már korábban feldolgozta. *Lsd.: Helmut Coing: Europäisches Privatrecht*, Band: 1; *Älteres Gemeines Recht (1500 bis 1800)*, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1985, *Helmut Coing: Europäisches Privatrecht*, Band: 2; 19. Jahrhundert, Überblick über die Entwicklung des Privatrechts in den ehemals gemeinrechtlichen Ländern, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1989.

¹⁷ *Christian von Bar: Gemeineuropäisches Deliktstrecht – Erster Band, Die Kernbereiche des Deliktsrecht, seine Angleichung in Europa und seine Einbettung in die Gesmatrechtsordnungen*, C.H. Beck'sche verlagsbuchhandlung, München, 1996, *Christian von Bar: Gemeineuropäisches Deliktstrecht – Zweiter Band, Schaden und Schadenersatz, Haftung für und ohne eigenes Fehlverhalten, Kausalität und Verteidigungsgründe*, C.H. Beck'sche verlagsbuchhandlung, München, 1999. Ezek a munkák kevés idővel a német kiadás után angol fordításban is napvilágot láttak (*Hein Kötz -Tony Weir (transl.): European Contract Law Vol 1: Formation, Validity and Content of Contract: Contract and Third Parties*, Clarendon Press, Oxford, 1998, *Christian von Bar -Lord Goff of Chieveley: The Common European Law of Torts*, I,

PECL-ről szólva a szerző arra figyelmeztet, hogy orientáltsága túlmutatott az európai nemzeti megoldások pusztá vizsgálatán: rá a nemzetközi magánjogi (Bécsi Vételi Egyezmény), s egyes nemzeti (US Uniform Commercial Code) megoldások is jelentős hatást gyakoroltak.¹⁹

Az „összeurópai magánjog” gyenge pontját **GEBAUER** szerint azt jelenti, hogy önmagában a konkrét, időszerű kérdések megválaszolására nem alkalmas, nem absztrahál kellő mértékben, s bár eljut ahhoz a „minimális követelményhez”, amely minden jogrendszerben fellelhető, de egyben túl is lép azon, hogy „még jobb” megoldást találjon. „Csak az összeurópai magánjog által nyújtott anyag kiértékelő konkretizálása – miként a jogösszehasonlítás teszi az általános jogelvek egyediesítő megragadásakor – révén válhat jogforrássá.”²⁰ – írja. Erőssége épp részletességében, alaposságában rejlik: abban, ahogy – a közöset keresve – az eltérőt tárja fel s teszi megérthetővé.

Az európai magánjog második forrásvidéke a nemzetközi egyezmények, szerződések, a nemzetközi egységjog a nemzeti jogokban való visszatükröződése körében lelhető fel. Ezeket az Unió tagállamai – más országokkal együtt, vagy bilaterális kapcsolatban – fogadják el, s jellemzőjük, hogy a közösségi jogból eredő kötelezettségeken kívül állnak.²¹

A harmadik a „közösségi magánjog”²² – a közösségi jog azon előírásainak összessége, mely a – legszélesebb értelemben vett – magánjogi életviszonyokat érintik, s ezek körében tartalmaznak kötelező előírásokat.

Ami **GEBAUER** tipológiájában különösen figyelemre méltónak, s újnak mondható, az a belső harmonizáció, mint az európai magánjog forrásának elismerése. A belső jogharmonizációnak két vetülete van: egy „vertikális” (amikor a közösségi- vagy az egységjog a nemzeti jogrendszerben a törvénnyel, rendelettel, a nemzetközi szerződés kihirdetésével) megjelenik, s egy „horizontális”, vagy belső jogegységesítés, mikor az új

Clarendon Press, Oxford, 1998, *Christian von Bar: The Common European Law of Torts*, II, Oxford University Press, US, 2000).

¹⁸ **GEBAUER** munkája doktori disszertációján alapult, mely 1996 nyarán került megvédésre: ezért az első könyvre - mint megjelenés előtt állóra - lábjegyzetben (p. 62, 20) utal, a másodikra még ennyiben sem. E nagyszabású vállalkozás ugyanakkor nem kisebb célt tűzött maga elé, hogy abban a helyzetben, mikor Európában „több felelősségi jog van, mint ahány állam”, ezeket a nemzeti jogi megoldásokat egységes diszciplínává formálja és mutassa be. Mindazonáltal – ahogy **VON BAR** az első kötet előszavában írja – „Töprengéseink sorában nem az európai jogpolitika volt, vagy lett az elsődlegesség, s az, hogy az európai jogkérdések – akár egy nagy lélegzetű összehasonlító igényű munka révén való – átgondolása vezet-e valamihez, amit 'polgári törvénykönyvnek' tekinthetünk, a jövődő gondja marad.” A **VON BAR** vezette, főként fiatalabb jogászokból álló csoport több éves munkájával inkább arra törekedett, hogy a jelenlegi állapotokat, jogi megoldásokat felmérje, rögzítse, s ezt olyan szerkezetbe foglalva adja közre, mely lehetőséget ad a közös elemek (és azok gyökerei) felismerésére. (*Christian von Bar: Gemeineuropäisches Deliktsrecht*, Band I. p. VII).

¹⁹ *Gebauer, im. p. 63*

²⁰ *Gebauer, im. p. 71*

²¹ *Gebauer, im. pp. 73-77*

²² A kifejezés 1975-től használatos. 1987-ben **MÜLLER-GRAFF** úgy határozta meg, mint „a közösségi jog erejét, mely minden tagállamban, vagy minden tagállam számára kötelező érvényű magánjogi szabályokra vonatkozik” (*Gebauer, im. p. 77*). A kérdés kibontásához lsd. **MÜLLER-GRAFF** tanulmányát, mely a hivatkozott könyv (*Peter-Christian Müller-Graff: Gemeinsames Privatrecht in der Europäischen Gemeinschaft*) mindkét kiadásában utánnomásra került (*Privatrecht und Europäisches Gemeinschaftsrecht – Gemeinschaftsprivatrecht*, a második kiadásban /Nomos, Baden-Baden 1999/ pp. 267-298).

(egységjogi) jogintézménnyel a már meglévő belső jogi szabályozás összehangolásra, egységesítésre kerül.²³

Végezetül az Európai Bíróság gyakorlatának jogforrási jellegét tárgyalja. A kérdés, hogy a bíróság értelmezi, „felfedi”, vagy maga is alkotja, formálja a jogot, e körben sem kerülhető meg, de egyértelműen meg sem válaszolható. Ami azonban tény, hogy az EB joggyakorlata a nemzeti jogokra éppúgy jelentős hatást gyakorol, mint a nemzeti bíróságok ítélkezési gyakorlatára – s mint ilyen, jelen lévő hatóerőként az elméleti viták lezárása nélkül is indokoltan tarthat igényt elismerésre.²⁴

A jogtudomány tehát nem ad tehát egzakt definíciót – de rendszerezi a forrásokat, miközben az „összeurópai magánjog” körében maga is lényeges forrássá lép elő.

Csak ott?

II.

1. REINHARD ZIMMERMANN szerint az, hogy az Európai Közösségek joga oly hosszú ideig „megrekedt” a mezőgazdasági és az agráriumot kiszolgáló ipari termékek előállítására, forgalmazására szabályozásának („*hány ülés lehet egy traktorban és mekkora az 'európai uborka?'*”), meg a sör- és téztafélék versenyjogának megalkotása szintjén, végül el nem kerülhető következménnyel járt: a közösségi jog olyan, speciális jogi tárgygyá merevedett, melyet általánosságban a közjog körében volt szokás tanulmányozni és taglalni. A magánjogászok csak a legutóbbi időkben, az összehasonlító jog talaján állva fedezték fel maguk számára, s kezdték érdemibb, tudományos vizsgálatát.²⁵

PETER HOMMELHOFF és **ERIK JAYME** az „Európa-jog” történeti fejlődésére vissza hasonló gondolatmenetet követve állapítják meg, hogy amíg az a zömében az EGK alapító szerződéséből adódó alapvető szabadságjogok, a Közösség eljárási- és intézményi rendszerével kapcsolatos anyagból, a mezőgazdaság, a vámok speciális szabályozásából állt, szinte fel sem tűnt, hogy a „közös jog” milyen mélyen épült bele a tagállamok jogába. Ezen még az sem változtatott sokat, mikor a Bizottság és a Miniszterek Tanácsa a munkajog, társasági jog, bankjog és kereskedelmi jog terén állt elő egységesítő elgondolásokkal, irányelv-javaslatokkal. Az áttörés akkor következett be, mikor az életviszonyokat széles körben érintő, a magánjog leglényegibb lényegéhez tartozó területeken (leginkább a fogyasztóvédelemmel kapcsolatos közösségi irányelvek nyomán) is megjelentek változások.²⁶

A kilencvenes évek első harmadára kialakult az a joganyag,²⁷ amit – **MÜLLER-GRAFF** szavaival – a „*közösségi magánjog körvonalainak*” nevezhetünk.²⁸

²³ Gebauer, *im.*, pp. 201-207

²⁴ Gebauer, *im.*, pp. 222-237

²⁵ Reinhard Zimmermann: Roman Law and Comparative Law: The European Perspective, 16 *Journal of Legal History* (1995), 21, 24

²⁶ Peter Hommelhoff-Erik Jayme: *Europäisches Privatrecht*, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1993, p. XI-XII

²⁷ Winfried Tilmann: Towards a European Civil Code, 5 *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht* (1997), pp. 595

²⁸ A szerzők ehhez még hozzá teszik: „...bár egy 'Európai Polgári Törvénykönyvhöz' vezető út még felettebb hosszúnak ígérkezik...” (Hommelhoff-Jayme, *im.* XII).

2. Amikor **HOMMELHOFF** és **JAYME** az „európai magánjog” anyagát – az 1993-as helyzet szerint – kötetbe rendezték, az egyetemi oktatásban használt módszertan szerint építették fel azt. Valójában ez gyakorlati és elméleti szempontból egyaránt a legjárhatóbb út: a megszokott, általánosan elfogadott felosztást követve – elsődlegesen a német, másodlagosan a minden tagállamban unifikált - *nemzeti jog közösségi jogi gyökereit* kívánták megmutatni.

Ennek megfelelően az „alapok” (az EK Alapító Szerződése, Uniós Szerződés) után a közösségi joganyagot magánjog fogalmát a közjog felé kitérítve *általános polgári jogra, társasági jogra, verseny- és kartelljogra, munkajogra, tőkepiaci jogra* (ezen belül felügyeleti- és magánjogra), s az *ipari oltalom jogára* bontják, azzal, hogy a *nemzetközi magánjogot* önálló fejezetben tárgyalják.²⁹ A közösségi jog egészéhez képest ez az – 1993-ban huszon-egynéhány – jogforrás elenyésző „mennyiségnek” számít – s ha az utóbbi hét év jogfejlődését vizsgálva újra arányosítani szeretnénk, változásról később sem beszélhetünk.³⁰

HOMMELHOFF és **JAYME** szöveggyűjteményükben „általános polgári jog” alatt a *szerezési jog, a felelősségi jog, a dologi jog és családjog* tárgykörét érintő közösségi irányelveket, irányelv-tervezeteket, egyezményeket mutatják be. A szerződési jog körében tárgyalt irányelvek mindegyike valamilyen formában a fogyasztóvédelemhez kötődik.³¹ Az áttekintés felfedi: az Európa-jog a felelősségi jog körében – a hibás termékért való felelősség szabályozásának alapvető közelítési igényén túl - sem tudott sok eredményt felmutatni³² - a tulajdonjog, családi jog terén pedig jószerével ennyit sem.³³

²⁹ E megközelítés csak első látásra azonos azzal, amit „kereskedelmi jogiként” a mindezidáig legalaposabb, legigényesebb magyar nyelvű feldolgozásból (*Berke Barna-Burián László-Boytha György-Dienes-Oehm Egon-Király Miklós /szerk./-Martonyi János-Mádl Ferenc: Az Európai Közösség kereskedelmi joga, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1999*) megismerhetünk. Bár e munka is hasonló tematikus beosztást követ, (önálló fejezetekben tárgyalja a társasági jogot, az iparjogvédelmet, versenyjogot, a Brüsszeli és Római Egyezményeket) a joganyaghoz a gazdasági-kereskedelmi szemléletet követve az integrált, belső piac felől közelít. A közösségi kereskedelmi jogot – **MÁDL FERENC** szavaival – úgy tekinti, mint azt a jogi rendet, amelyben a természetes és jogi személyek közösségi dimenziójú mozgása és forgalmi viszonyai megvalósulnak (*p. 10*); lényegében a gazdasági szereplők „gazdaság közösségi méretű mikrostrukturális mozgásterét és tényleges mozgásformáit” jelentik. E vizsgálatás szempontjából a közjogi, igazgatási jogi (politikák, adók, vámok) tényezők szükségszerűen előtérbe nyomulnak.

³⁰ **VRANKEN** az európai magánjog nemzeti (elsődlegesen francia és német) és közösségi jogi alapintézményeit bemutató munkájában a szerződési jogot, a felelősségi jogot, a munkajogot, a kereskedelmi és társasági jogot s a bírósági eljárások jogát tárgyalja. A szerződési jog terén lényegében a fogyasztóvédelemmel kapcsolatos irányelvek ismertetésére, a felelősségi jog terén a termékfelelősségre összpontosít (*Vranken, im. pp. 109-117, pp. 142-146*).

³¹ A Tanács **85/577/EGK** irányelve az üzlethelyiségen kívül kötött szerződések esetén a fogyasztók védelméről, a Tanács **87/102/EGK** irányelve a tagállamok fogyasztói hitelre vonatkozó jogszabályainak közelítéséről, a Tanács **93/13/EGK** irányelve a fogyasztóval kötött szerződések tisztességtelen szerződési feltételeiről.

³² A Tanács **85/374/EGK** irányelve a hibás termékekért való felelősségről szóló tagállami jogszabályok közelítéséről (módosította: az Európai Parlament és a Tanács 1999/34/EK irányelve).

³³ **MARTIN VRANKEN** lényegében elismeri, hogy míg a társasági-kereskedelmi jog terén lényeges vívmányok mutathatók fel (ide sorolva mindazt a jogot, ami a gazdálkodó szervezetek belső piacon való

REINER SCHULZE és REINHARD ZIMMERMANN 2000-ben megjelent, így aktuálisnak mondható szöveggyűjteménye³⁴ az európai magánjog fogalmát egyszerre használja szűkebb és tágabb értelemben. Szűkebb értelemben, mert lényegében a „klasszikus” magánjog körére szorítja a tárgyalt joganyagot – azokra a területekre, melyek a szerzők megfogalmazásában „*hagyományaink szerint egy polgári törvénykönyv első három könyvéhez tartoznak*”³⁵. Ily módon nem csak a társasági jog, munkajog, szerzői jog és versenyjog „szorul kívülre”, de a családi jog, öröklési jog is. Ami marad: lényegében a személyek, a tulajdon, a kötelek polgári joga, vagy inkább azok egyes elemei³⁶. Az „európai magánjog” fogalmát annyiban azonban kitágítják, hogy ide sorolják³⁷ a nemzetközi jogegységesítési folyamatok eredményeként létre jött konvenciókat, egyezményeket, jegyzőkönyveket, s a „közös alapelveket” (ez utóbbi körben elsőként az Európai Szerződési Jog Alapelveit) is.

A hatás, amit a „közös” („közösségi”) európai magánjog a nemzeti jogokra gyakorolt, bár kimutatható, jelentősnek nem mondható: OLIVER REMIEN szerint nem több, mint „*egy téglát itt, egy téglát ott, amelyet Brüsszel a nemzeti magánjogok épületébe berakott*”.³⁸ Ezek a (HEIN KÖTZ kifejezése) „*pointillista*”³⁹, „*ráterőszakolt*” beavatkozások az európai magánjog-tudomány sok képviselőjének álláspontja szerint a

működését bármely formában érintheti), más, a polgári joghoz klasszikusan közelebbi területeken (a tulajdonjogot említi) hatása csak a „marginális megérintésben” nyilvánult meg. (*Vranken*, im. p. 217).

³⁴ *Reiner Schulze-Reinhard Zimmermann (Hrsg.): Basistexte zum Europäischen Privatrecht, Textsammlung, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2000*

³⁵ *Schulze-Zimmermann, im. p. 6*

³⁶ A JAYME és HOMMELHOFF által is tárgyalt anyagon túl bemutatásra kerül a Tanács 1976. február 9-i, **76/207/EGK** irányelve a férfiak és nők egyenlő elbírálásáról szóló elvnek a munkához, szakképzéshez, a szakmai előmenetelhez jutás, valamint a munkafeltételek terén érvényesített végrehajtásáról (376L0207), a Tanács **90/314/EGK** irányelve az utazási csomagról (390L0314), a Tanács 98/50/EK irányelve, amely módosítja a **77/187/EGK** irányelvet a munkavállalók jogait a vállalkozás, az üzlet vagy üzletrész átruházásának esetén védő tagállami jogszabályok közelítéséről (398L0050), a Tanács 1986. december 18-i, **86/653/EGK** irányelve a tagállamok egyéni vállalkozó kereskedelmi ügynökökre vonatkozó jogszabályainak koordinálásáról, az Európai Parlament és a Tanács **97/5/EK** irányelve a nemzetközi átutalásokról (397L0005), az Európai Parlament és a Tanács **97/7/EK** irányelve a távolban kötött szerződések tekintetében a fogyasztók védelméről (397L0007), az Európai Parlament és a Tanács **1999/44/EK** irányelve a fogyasztási javak és kapcsolódó biztosítékek egyes kérdéseiről (399L0044), a Tanács **93/7/EGK** irányelve a tagállamokból jogellenesen eltávolított kulturális tárgyak visszaszolgáltatásáról (393L0007), az Európai Parlament és a Tanács **97/66/EK** irányelve a személyes jellegű adatok feldolgozásáról és a magánszféra védelméről a távközlési szférában.

³⁷ Sajátos módon közjogi (alkotmányjogi) és „klasszikus” polgári jogi (nemzetközi magánjogi) források együttesét állítja elének: az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló Egyezmény és annak jegyzőkönyvei, ENSZ Vételi Egyezmény, UNIDROIT egyezmények a factoringról és a pénzügyi lízingről stb. A felismerés, mi szerint az alapvető „emberjogi” egyezmények, mint az európai (magán) jogegységesítési folyamat aktívan ható tényezői - METROPOULOS szavaival: „*a közösségi dolgok vitelének új irányvonala*” - vannak jelen, a kilencvenes évek elejéhez köthető: ezekben az egyezményekben alapvető, a magánjogi viszonyokra is érvényes jogelvek testesülnek meg. (*Vö.: DG Metropoulos: Human Rights Incorporated: The European Community's New Line of Business, 29 Stanford Journal of International Law /1992/, 131*)

³⁸ *Oliver Remien: Über den Stil des Europäischen Privatrecht, 60 Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht (1996), 8*

³⁹ *Hein Kötz: Gemeineuropäisches Privatrecht, in.: Festschrift Konrad Zweigert, P.C.Mohr, Tübingen, 1981, p. 483*

nemzeti jogokra egyszerre hatnak megújító és destruktív módon; integratívan és dezintegratívan.⁴⁰

3. A „közös európai magánjog” nem csupaszítható le a közösségi irányelvekre: mint arra GEBAUER mellett SCHULZE és ZIMMERMANN is rámutat, a nemzetközi jogegységesítés a Közösség tagállamait is megérinti, hatásai alól nem vonhatják ki magukat. E folyamat kettős hatással jár: eredményeként egyrészt – Európára is hatályos – egységes jog születik, másrészt figyelmünket ráirányítja a nemzetközi és a regionális jogegységesítés „kéz a kézben járására”, igen szoros összefüggésére, egymásra épülésére.⁴¹

Valójában a gyakorlat, a praktikum itt ismeri el a jog „európaizációjának” és „közösségiesülésének” funkcionális és fogalmi ketté válását – úgy, ahogy azt WALTER VAN GERVEN 1995-ös tanulmányában már előre vetítette. VAN GERVEN a közösségi jog a nemzeti jogokra gyakorolt harmonizáló hatásához (*communitarisation of national laws*, a nemzeti jogok közösségiesülése) képest az európaizációt, mint a nemzeti jogok egységesülését segítő folyamatot állítja elének: az utóbbihoz a nemzetközi jogi egyezményeket, s az „összehasonlító jogtudomány hatását általában” is oda értette.⁴²

Az „új elem”, ami a kilencvenes évek derekán Európa magánjogában megjelent, immár nem a Közösséghez, az Unió szupranacionális, regionális jogalkotásához, nem az „összeurópai magánjog” tudományos vizsgálódásai nyomán levonható következtetésekhez, de nem is a nemzetközi szervezetek a régió államait is érintő jogegységesítő törekvéseihez kötődik, hanem – magánkezdeményezésekhez. Mögöttük nem valamely „törvényhozói” (közvetlen vagy átruházott) hatáskör áll, hanem a *persuasive authority*, a tudomány meggyőző tekintélye. Nem valamely közhatalmi aktus emeli be e szabályokat a felek jogviszonyába (az Irányelv nyomán születő nemzeti törvény vagy a nemzetközi szerződés kihirdetése), hanem a felek akarata.⁴³ Az európai jogtudomány kezdeményezéseiből sarjadt eredmények „közvetlen hatóerővé”, sajátos jogforrássá váltak, melyekkel immár számolni lehet, s számolni kell.

III.

1. „Az európai magánjog egységesítése, harmonizációja és konvergenciája a kilencvenes évek jellemző témája. A nyolcvanas évek végéig e témakörrel szinte alig jelent meg valami, de az utolsó évtized során az ilyen tárgyú publikációk száma folyamatosan szaporodott – több olyan lapot - mint a Zeitschrift für Europäisches Privatrecht (1993), a European Review of Private Law (1993), a Maastricht Journal of European and Comparative Law (1994) - is ide értve, melyet részben vagy főként e célból hoztak létre. Ma már sok, az összehasonlító joggal foglalkozó szaklapban, vagy

⁴⁰ Peter Hommelhoff: Zivilrecht unter dem Einfluß europäischer Rechtsangleichung 192 *Archiv für die zivilistische Praxis*, (1992), 71

⁴¹ Schulze-Zimmermann, *im. p.* 6-7 A szerzők a tézis alátámasztására nem meglepő módon az UNIDROIT és az European Contract Law Commission, az UNIDROIT-Alapelvek és a PECL kapcsolódását, egymásra hatását hozzák fel példaként.

⁴² Walter Van Gerven: Bridging the Gap between Community and National Laws: Towards a Principle of Homogeneity in the Field of Legal Remedies? 32 *Common Market Law Review*, (1995), 679, 698

⁴³ Schulze-Zimmermann, *im. p.* 7

épp a hagyományos, nemzeti joggal foglalkozó lapokban nehéz egyetlen számot is találni, melyben a témát – közvetlen vagy közvetett módon – ne tárgyalnák.”⁴⁴ – érzékelteti MARK VAN HOECKE a változást. VAN HOECKE szerint jelképes kiindulási pontként az Európai Parlament 1989-es, az EPTK megalkotására való felhívása tekinthető. A felhívás jelentősége csak az adott korszak sajátos, lelkes hangulatának tükrében érthető meg: a Közösségek fejlődésében ez volt az a pillanat, amikor a közös Európa felé tartó EK túl kívánt lépni a „tisztán gazdasági szinten”, tovább a politikai, szociális, vagy épp katonai unió felé. A viták középpontjában nem az állt, hogy az európai jogegységesítés vagy harmonizáció kívánatos vagy lehetséges-e, hanem az, hogy e cél elérése érdekében melyek a legmegfelelőbb utak, vagy hogy melyek lehetnek egy rövid időszak alatt megvalósítandó jogegységesítési folyamat korlátai. Az EPTK tervezetének kidolgozása csak egy a lehetséges utak közül - VAN HOECKE öt másikat is megnevez.

2. Az első a magánjog „magánkódexének” kidolgozása és – nem az európai hatóságok általi - kibocsátása. E „magánkódex” előkészítésében valamennyi, vagy a legtöbb uniós tagállam jogászai részt vesznek, célja, hogy olyan szabályokat állapítsanak meg, melyekre a felek – ha így kívánják – nemzetközi szerződésben hivatkozhatnak.⁴⁵

A második az esetkönyvek (*case books*) kiadása, melyek célja, hogy az eltérő jogrendszerű országok joggyakorlatának egyedi esetekre vonatkozó ítéleteit feltárja s összehasonlító jogi módszerrel elemzés tárgyává tegye.⁴⁶

A harmadik út a tematikus feldolgozások (*text books*) kiadásán keresztül vezet: ezek – ugyancsak összehasonlító jogi perspektívában – a polgári jog egy-egy területének európai áttekintésére törekednek.⁴⁷

A negyedik a tanuláshoz, oktatáshoz kapcsolódik: olyan kombinált programokhoz, mikor valamely ország joghallgatói tanulmányaik egy részét másik európai országban végzik.⁴⁸

Végezetül az ötödik út a nemzeti polgári jogok minden területét érintő európai jogi doktrína közös, koncepcionális kialakítása – GEOFFREY SAMUEL kifejezésével - a „jogi episztemológia” megteremtése.⁴⁹

Ezek az utak nem egymástól függetlenül járhatók, a találkozási pontok, átfedések gyakoriak, s – kiváltképp a szerződési jog terén - napjaink másik nagy unifikáló

⁴⁴ Mark Van Hoecke: The Harmonisation of Private Law in Europe: Some Misunderstandings in.: Mark Van Hoecke-François Ost (Eds.): The Harmonisation of European Private Law, p. 1

⁴⁵ Legismertebb példaként az Európai Szerződési Jog Alapelveit említi.

⁴⁶ Itt a Ius Commune Casebooks projectre hivatkozik, melynek részletesebb bemutatására a dolgozat C.III.2 pontja alatt vállalkozunk.

⁴⁷ A szerző KÖTZ és FLESSNER az európai szerződési jogról írott, jelen írásban is többször idézett könyvét hozza példaként.

⁴⁸ Ez nem csak az EU Erasmus-programjában, s az ahhoz hasonló, „cserehallgatói” programokban való részvétel útján valósulhat, de az olyan – közvetlen - egyetemközi együttműködésekkel is, melyek a hallgatóknak „kettős fokozat” (mindkét egyetem diplomáját) megszerzését teszik lehetővé (pl. a Paris 2 és a londoni egyetem/Queens’s College/ kooperációja).

⁴⁹ A VAN HOECKE által hivatkozott írás: Geoffrey Samuel: Comparative Law and Jurisprudence, 47 International Comparative Law Quarterly (1998), 817-836

törekvés-rendszerétől, a „tágabb értelemben vett”, új *lex mercatoria* kialakításának igényét valóra váltani kívánó munkától sem választhatók könnyen el.⁵⁰

3. A törekvés, hogy a nemzeti jogok – VÉKÁS LAJOS szavaival⁵¹ – „*bábeli eltérései*” által a nemzetközi kereskedelmi forgalomban okozott nehézségeket elhárítsák, nem új keletű. A kontinentális európai jogi tudományos gondolkodásban valójában jó egy évszázada⁵² jelen van már az a felfogás,⁵³ mely a jogegységesítést kívánatos, hasznos dolognak, s mint ilyet, aktív módon támogatandónak tartja.⁵⁴

Az „akadémiai jogtudomány” vezető képviselői és a nemzetközi tudományos együttműködés testületei által szívesen felkarolt kezdeményezések kezdetben csakugyan „az” európai magánjog megteremtését tűzték ki célul, ám viszonylag rövid időn belül bebizonyosodott, hogy e cél nem könnyen valósítható meg. Az egységesítő törekvések inkább a polgári jog egyes részterületeire – BÁNRÉVY⁵⁵ megfogalmazásában - a „*periférikus kérdésekre*” összpontosultak, miközben nehezebben haladt előre a központi kérdés, az adásvétel szabályainak egységesítése, ami végül is jelentős eredményt hozott.⁵⁶

A jogtudományi alapú egységesítési törekvések itt találkoztak a nemzetközi kereskedelem jogának specifikus, a szokásokat is figyelembe vevő, nem feltétlenül normatív szabályozására vonatkozó valós, a gazdasági és üzleti élet felől jelentkező igénnyel⁵⁷. Az eredmény a középkori *lex mercatoria* egyfajta újjá születése lett. Az új *lex mercatoria* jogtudományi megítélése nem egységes,⁵⁸ ám az európai

⁵⁰ Vö.: Christian Joerges - Gert Brüggheimer: Europäisierung des Vertrags- und Haftungsrecht, in.: Peter-Christian Müller-Graff (Hrsg.): Gemeinsames Privatrecht in der Europäischen Gemeinschaft, 2. Aufl. Nomos, Baden-Baden, 1999

⁵¹ Mádl Ferenc-Vékás Lajos: Nemzetközi magánjog és nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997, p. 317

⁵² Zweigert-Kötz, im. p. 23

⁵³ Nem szabad megfélemlenünk arról, hogy az összehasonlító jog gondolatának „alapító atyái” LAMBERT és SALEILLES sem kisebb célt tűztek maguk elé az 1900-es párizsi kongresszuson, mint hogy az „emberiség közös joga” (droit commun de l’humanité) segítsék elő. (Zweigert-Kötz, im. p. 2, de Cruz, im. p. 15)

⁵⁴ Lsd.: Hein Kötz: Rechtsvereinheitlichung – Nutzen, Kosten, Methode, Ziele 50 *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, (1986), JS Hobhouse: International Conventions and Commercial Law: The Pursuit of Uniformity 106 *The Law Quarterly Review* (1990), 531, Malcolm D. Evans: Uniform Law: A Bridge too Far? 3 *Tulane Journal of International & Comparative Law* (1994), 146

⁵⁵ Bánrévy Gábor: A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga, Szent István Társulat, Budapest, 1998, p. 23

⁵⁶ Lsd.: Otto Remien: Illusion und Realität eines Europäischen Privatrecht, *JuristenZeitung* 1992, p. 277-284, Rainer Schulze: Le droit privé commun européen, 47 *Revue Internationale de Droit Comparé* (1995) p. 7-31, Reinhard Zimmermann: Savigny’s Legacy – Legal History, Comparative Law and the Emergence of a European Science, 112 *The Law Quarterly Review* (1996), p. 576-605

⁵⁷ Lsd.: Berthold Goldman: Frontiers du droit et du „lex mercatoria”, 9 *Archives de Philosophie du Droit* (1964), 177 Clive M. Schmitthoff: Das neue Recht des Welthandels, 28 *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, (1964) 47 Aleksander Goldstajn: The New Law Merchant, 12 *Journal of Business Law* (1961).

⁵⁸ LANDO és GOLDSTAJN véleménye szerint nem csak a nemzetközileg elfogadott szerződési szabványok, az általános kereskedelmi gyakorlat, a kereskedői szokás, a szokásjog, etikai kódexek, a

magánjogfejlődésre a nemzetközi magánjog jogintézményi rendszerébe való beépülése révén gyakorolt hatása kétségbevonhatatlan.⁵⁹

nemzetközi szervezetek szabályai és a jog általánosan elfogadott alapelvei tartoznak körébe, de a nemzetközi konvenciók és egységjog is, míg GOLDMAN szerint csak a nem jogi norma természetével bíró kereskedelmi magatartás-szabályok tartoznak ide. Vö.: *Ole Lando: The Lex Mercatoria and International Commercial Arbitration* 34 *International Comparative Law Quarterly* (1985), 747, 748 skk, *Goldstajn im.*, p. 12 illetve *B. Goldman: The Applicable Law: General Principles of law – the lex mercatoria*, in.: *Thomas E. Carbonneau (ed): Lex Mercatoria and Arbitration*, Juris Pub Inc. 1990, p. 113-114

⁵⁹ Vö.: *Kurt Zweigert-Ulrich Drobning: Einheitliches Kaufgesetz und internationales Privatrecht*, 29 *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, (1965), p. 146, *Gerhard Kegel: Internationales Privatrecht*, 7. Aufl. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1995, p., 4-5, *Ernst von Caemmerer: Internationale Vereinheitlichung des Kaufrechts*, 77 *Schweizerische Juristen Zeitung*, (1981), p. 25.